

Нова парадигма

*Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова
Творче об'єднання "Нова парадигма"*

с. 144

НОВА

ПАРАДИГМА

Журнал наукових праць

- Філософія
- Соціологія
- Політологія

ВИПУСК 40

**Київ
2004**

Засновники: *Володимир Бех*
Роман Додонов

Нова парадигма: Журнал наукових праць / Гол. ред. В.П. Бех. – Вип. 40.
– К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – 251 с.

Постановою Президії ВАК України (протокол №3-05/11 від 15 грудня 2004 р.) журнал внесено до переліку наукових видань, які є фаховими з філософських наук, політології та соціології (Перелік №15).

Головний редактор: доктор філософських наук *Бех В.П.*
Відповідальний секретар: доктор філософських наук *Додонов Р.О.*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Андрущенко В.П. – доктор філософських наук, професор;
Бабкіна О.В. – доктор політичних наук, професор;
Бех В.П. – доктор філософських наук, професор;
Волишка Г.І. – доктор філософських наук, професор;
Воловик В.І. – доктор філософських наук, професор;
Воронкова В.Г. – доктор філософських наук, професор;
Головатий М.Ф. – доктор політичних наук, професор;
Горбатенко В.П. – доктор політичних наук, професор;
Додонов Р.О. – доктор філософських наук, доцент;
Катасв С.Л. – доктор соціологічних наук, професор;
Литвиненко О.В. – доктор політичних наук, професор;
Лукашевич М.П. – доктор філософських наук, професор;
Мартинюк І.А. – доктор соціологічних наук, пров. наук. співроб.;
Михальченко М.І. – доктор філософських наук, професор;
Ніколаєвський В.М. – кандидат філософських наук, професор;
Онїщенко І.Г. – доктор політичних наук, професор;
Ручка А.О. – доктор філософських наук, професор;
Скідін О.Л. – доктор соціологічних наук, професор;
Сурмін Ю.П. – доктор соціологічних наук, професор;
Телешун С.О. – доктор політичних наук, професор;
Трощ В.П. – доктор державного управління;
Шкляр Л.Є. – доктор політичних наук, ст. наук. співроб.;
Яковенко Ю.І. – доктор соціологічних наук, професор.

Наукове редагування: *Нестеренко Г.О.*

Технічна редакція: *Кудінов І.О.*

Коректура: *Ващенко Л.І.*

Адреса редакції: вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01030

Телефон: (044) 230-92-85

E-mail: novaparadigma@ukr.net

- Концепція журналу базується на багатоплановому науковому та філософському висвітленні актуальних проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі соціальної педагогіки, психології, соціології, політології, філософії та культурології. Видання розраховано на вчених гуманітарного напрямку, аспірантів та докторантів, студентів та здобувачів.
- Журнал виходить щоквартально.
- Редакція приймає матеріали від авторів у друкованому вигляді з обов'язковим електронним варіантом у форматі MS-Word-97.
- Редакція залишає за собою право редагування текстів статей, які до неї надходять.
- Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.
- Редакція матеріали не рецензує і не повертає. Статті до друку підписуються за рекомендацією вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.
- У разі передруку посилання на "Нову парадигму" обов'язкове.
- Журнал регулярно розсилається у бібліотеки за переліком, встановленим ВАКом України.
- Журнал входить до Переліку №1 (Бюлетень ВАК України №4, 1999) наукових видань, у яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт у таких галузях:

- Філософія
- Соціологія
- Політологія

*Друкується за рішенням вченої ради
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(протокол №4 від 16.12.2004 р.)*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ №8429 від 11 лютого 2004 р.

Свідоцтво про реєстрацію видавництва НПУ імені М.П. Драгоманова №1101 від 29 жовтня 2002 р.

© Видавництво НПУ імені
М.П. Драгоманова, 2004
© "Нова парадигма", 2004

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

<i>Андрущенко В.П., Дзоз В.О. Гуманітарна політика України: методологія, теорія, практика (стаття друга)</i>	6
<i>Лойко Л.І. Ренесанс етнічної ідентичності в умовах розбудови політичної нації</i>	12
<i>Скворець В.О. Роль громадянського суспільства в розвитку соціуму</i> ..	23
<i>Суліма Є.М. Процес глобалізації – рушійна сила формування глобального соціального порядку постіндустріалізму</i>	38
<i>Почерніна Н.М. Особливості процесів трансформації сучасного суспільства</i>	44
<i>Дзвінчук Д.І. Філософські аспекти планування освіти ХХІ ст.</i>	54
<i>Вашкевич В.М. Переоцінка минулого як характерна риса молодіжного сприйняття історії</i>	62
<i>Шкаропуд Є.О. Через інтегративну трансформацію освіти – до суспільства сталого розвитку</i>	72
<i>Загарницька Г.І. Поняття чуттєвої культури в структурі духовного світу особистості</i>	79
<i>Черенков М.Н. Любов: жертва и риск связи. “Вариации” Х. Яннараса</i>	89
<i>Предко О.І. Можливості гуманістичної та трансперсональної психологій в осягненні релігійних феноменів</i>	98
<i>Рижова І.С. Людиновимірний характер дизайнерської творчості</i>	107
<i>Азарова Ю.О. Саморефлексивність літератури, деконструкція и сопротивление теории</i>	123
<i>Чорноморденко Г.В. Знання наукове і ненаукове</i>	144
<i>Сухина Н.Г. Антропология техники: постановка проблемы</i>	157

ПОЛІТОЛОГІЯ

<i>Бойчук М.А. Аналіз суперечностей у розвитку владних відносин на початку ХХІ століття</i>	170
<i>Дмитренко М. Політична культура особистості трансформаційного суспільства: проблеми визначення та формування</i>	179
<i>Жабінець Н.В. Соціалізація особистості як основа формування і втілення системи політичних цінностей на національній основі</i>	183
<i>Брустінов В.В. Модернізаційний процес в Україні: сучасні підходи до реформування центральних органів державного управління (політико-правовий аналіз)</i>	190

СОЦІОЛОГІЯ

<i>Малахова Ж.Д. Проблемы трудовых ассоциаций современной Украины</i>	208
<i>Шейко О.С. Соціологія медицини: проблематика та напрямки досліджень</i>	220

ФІЛОСОФІЯ СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ

<i>Бех В.П. Философия социального мира</i>	230
--	-----

НАШІ АВТОРИ

<i>Наші автори</i>	248
--------------------------	-----

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

<i>Андрущенко В.П., Дзоз В.О. Гуманітарна політика України: методологія, теорія, практика (стаття друга).....</i>	<i>6</i>
<i>Лойко Л.І. Ренесанс етнічної ідентичності в умовах розбудови політичної нації.....</i>	<i>12</i>
<i>Скворець В.О. Роль громадянського суспільства в розвитку соціуму ..</i>	<i>23</i>
<i>Суліма Є.М. Процес глобалізації – рушійна сила формування глобального соціального порядку постіндустріалізму.....</i>	<i>38</i>
<i>Почерніна Н.М. Особливості процесів трансформації сучасного суспільства.....</i>	<i>44</i>
<i>Дзвінчук Д.І. Філософські аспекти планування освіти ХХІ ст.....</i>	<i>54</i>
<i>Вашкевич В.М. Переоцінка минулого як характерна риса молодіжного сприйняття історії.....</i>	<i>62</i>
<i>Шкаропуд Є.О. Через інтегративну трансформацію освіти – до суспільства сталого розвитку.....</i>	<i>72</i>
<i>Загарницька І.І. Поняття чуттєвої культури в структурі духовного світу особистості.....</i>	<i>79</i>
<i>Черенков М.Н. Любовь: жертва и риск связи. “Вариации” Х. Яннараса.....</i>	<i>89</i>
<i>Предко О.І. Можливості гуманістичної та трансперсональної психологій в осягненні релігійних феноменів.....</i>	<i>98</i>
<i>Рижова І.С. Людиновимірний характер дизайнерської творчості</i>	<i>107</i>
<i>Азарова Ю.О. Саморефлективність літератури, деконструкція и сопротивление теории.....</i>	<i>123</i>
<i>Чорноморденко І.В. Знання наукове і ненаукове.....</i>	<i>144</i>
<i>Сухина І.Г. Антропология техники: постановка проблемы.....</i>	<i>157</i>

ПОЛІТОЛОГІЯ

<i>Бойчук М.А. Аналіз суперечностей у розвитку владних відносин на початку ХХІ століття.....</i>	<i>170</i>
<i>Дмитренко М. Політична культура особистості трансформаційного суспільства: проблеми визначення та формування.....</i>	<i>179.</i>
<i>Жабінець Н.В. Соціалізація особистості як основа формування і втілення системи політичних цінностей на національній основі.....</i>	<i>183</i>
<i>Брустїнов В.В. Модернізаційний процес в Україні: сучасні підходи до реформування центральних органів державного управління (політико-правовий аналіз).....</i>	<i>190</i>

СОЦІОЛОГІЯ

<i>Малахова Ж.Д. Проблемы трудовых ассоциаций современной Украины</i>	208
<i>Шейко О.С. Соціологія медицини: проблематика та напрямки досліджень</i>	220

ФІЛОСОФІЯ СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ

<i>Бех В.П. Философия социального мира</i>	230
--	-----

НАШІ АВТОРИ

<i>Наші автори</i>	248
--------------------------	-----

ЗНАННЯ НАУКОВЕ І НЕНАУКОВЕ

Дослідження відмінності наукових і ненаукових знань є актуальним як з причини очевидного зростання частоти використання понять, які пов'язані з цим явищем у роботах, присвячених науковому пізнанню, так і недостатньою дослідженістю цього явища з точки зору теорії пізнання. Деякі аспекти цього явища досліджувались І.З.Цехмістром [7, 51-64] і В.Ільїним [3, 3-14]. Однак все явище в його цілісності досліджене не було. Це і є метою пропонованої статті.

Загальновідомо, що метою існування науки та її основною продукцією є знання, яке також прийнято називати науковим знанням. Сама наука з цієї причини може розглядатись і дійсно часто розглядається як особлива сукупність (або система) знань. Іноді навіть перебільшують значення системності для науки.

Звісно, загалом такий підхід, коли поняття "наука" ототожнюють з поняттям "наукове знання" є цілком виправданим і має безсумнівне право на існування. Щоправда, треба враховувати, що він не вичерпує всіх особливостей природи науки і не все в ній пояснює. З цієї причини такий підхід до пояснення науки неминуче повинен доповнюватись також іншими підходами.

Крім такого підходу, коли наука розглядається як система знань, її можна також розглядати як особливу форму діяльності (тобто як наукову чи науково-дослідну діяльність), а також і як особливе співтовариство науковців. Однак наука і в такому випадку, коли вона розглядається як діяльність, теж може оцінюватись як продукція знання, тобто як особлива діяльність, у процесі якої відбувається продукція знання. Тобто в будь-якому випадку, зв'язок між наукою і знанням є безсумнівним.

Однак дуже часто поняття „знання” взагалі цілком ототожнюється з поняттям „наукове знання”. Іноді навіть з цієї причини взагалі усьому іншому, крім науки, відмовляють у будь-якому праві називатись словом „знання” [4, 367]. Слід підкреслити, що таке ототожнення понять і термінів „знання” і „наукове знання” зустрічається не в одній тільки буденній свідомості. Його можна бачити навіть і в деяких сучасних дійсно серйозних наукових творах, які присвячені дослідженням знання.

Очевидним є те, що таке цілковите ототожнення понять „знання” і „наукове знання” ніяк не може вважатись правомірним. По-перше, відмітимо, що взагалі поняття „знання” є більш широким, тоді як поняття

“наукове знання” є більш вузьким у логічному значенні. Тобто для того, щоб зрозуміти їх не повну ідентичність, достатньо просто звернутись до загальних правил логіки.

По-друге, навіть сам по собі здоровий глузд переконливо свідчить, що не все те, що є, або ж могло б стати предметом людського знання, обов'язково повинно стосуватись науки. Адже, якби все подібне стосувалось би науки, словом “наука” довелось би називати будь-яку людську діяльність, що було б просто абсурдно, а термін “наука” взагалі втрапив би всяку специфіку.

По-третє, будь-яке знання завжди спочатку повинно виникати тільки внаслідок деякої певної форми пізнання. Тільки потім воно вже може існувати і вживатись відносно самостійно. Звідси очевидно випливає, що наукове знання може виникати внаслідок тільки наукового пізнання. Воно ніяк не може виникнути внаслідок якоїсь іншої форми діяльності, ніж наукове пізнання.

Однак, разом з тим, наприклад, в естетиці цілком переконливо говорять також про пізнавальну функцію мистецтва, виділяючи її серед сукупності інших функцій мистецтва [1, 122-124]. Проте очевидно, що внаслідок такого пізнання в межах мистецтва неминує виникає певне знання, яке має зовсім іншу природу, ніж таке знання, яке виникло внаслідок наукового пізнання.

По-четверте, потрібно враховувати навіть використання слів. Адже наскільки б якась сфера людської діяльності не відрізнялась від науки, чи навіть не протистояла науці, однак все одно в ній також говорять про якусь знання. І з цим, хочеш-не хочеш, все одно доводиться рахуватись.

Це питання слід розглянути також і з історичної точки зору. В наш час саме поняття “знання” переважна більшість людей, зокрема і переважна більшість науковців, взагалі часто чи навіть надто часто ототожнюють з наукою. Однак загалом треба визнати, що навіть саме по собі повне прагнення (що властиве для сучасності) до ототожнення будь-яких знань з наукою належить тільки до реальностей Нового часу. І саме таке прагнення знайшло продовження в наш час.

Однак так було не завжди. Адже не завжди знання взагалі ототожнювалось з наукою. Були ситуації, коли науки просто не існувало, однак знання тоді існували. В такому випадку прийнято говорити про донаукове знання.

Загальновідомо, що в минулому, в зовсім інших за своєю сутністю, ніж сучасна європейська і подібні до неї, цивілізаціях, велику, а то і взагалі вирішальну роль відігравали різноманітні форми знань і не всі вони можуть бути порівнювані, хоч якось, з наукою взагалі. Частина з таких

форм знання необхідно повинна була мати і мала альтернативну по відношенню до науки природу.

Очевидно, що не всі і не всякі знання можуть бути науковими знаннями. Однак слід звернути увагу на те, що не у всіх мовах розрізняються такі поняття, які ми називаємо за допомогою термінів “знання” і “наука”. В деяких мовах ці поняття не розрізняються взагалі. З цієї причини, в таких мовах їх змушені позначати за допомогою одного і того ж самого слова. Проте українська мова, на відміну від деяких інших мов, дає повну можливість послідовно розрізнити ці поняття.

Деякі форми знання ніколи не зможуть стати наукою. На це було б навіть абсурдно сподіватись. Наприклад, наукове знання ніколи не зможе замінити в усьому повсякденне знання, та й очевидно не повинна його замінювати.

У кожному суспільстві, так само, як і в кожній людині, обов'язково повинні існувати знання, які пов'язані з повсякденністю. Ці знання потрібні кожному. Знання, які пов'язані з повсякденністю, досить сильно відрізняються від усіх інших форм знання. Особливо вони відрізняються від наукових знань.

Повсякденне знання має надзвичайно велике значення для всіх людей. Адже очевидно, що таке знання не менш потрібне для існування як окремої людини, так і людства в цілому, ніж, наприклад, наукове знання.

Слід підкреслити, що на відміну від наукових знань, повсякденні знання існували в будь-якому суспільстві і в будь-якій період історії. Дійсно, якщо про наукові знання можна говорити тільки починаючи з періоду античності, коли почали виникати перші (паростки) галузі наукового знання, то повсякденні знання існували і раніше, до виникнення будь-якої науки.

Якись певні зародкові форми знань, безперечно, були необхідні найпримітивнішим культурам найвіддаленішого минулого. Так само ці знання потрібні і найбільш високорозвинутим цивілізаціям минулого і сучасності.

Мова тут іде насамперед про таке знання, яке можна назвати повсякденним, інакше кажучи таким, яке безпосередньо пов'язане з найнеобхіднішими потребами існування людини і суспільства. Без такого знання ніяка людина і ніяке суспільство існувати просто не можуть.

Таке знання, яке пов'язане з найнеобхіднішими потребами суспільства, без якого не може існувати ніяке суспільство, ніяк не можна назвати наукою. Однак наука, так само, як і мистецтво в більш пізні часи, повинна була не тільки виникнути і зростати на основі такого роду

знань, але в процесі свого розвитку, в значній мірі, і частково поглинути його за допомогою інших форм знання.

Тому в розвинутих суспільствах повсякденне знання майже не помічають. Ним найчастіше цілковито нехтують або його вважають якимсь неповноцінним порівняно з наукою чи мистецтвом (вважаючи, при цьому, так би мовити, неповноцінною наукою чи неповноцінним мистецтвом).

Однак культуротворчу роль повсякденного знання, хоч вона і не поцінована до цих пір повною мірою, було б зовсім неправильно не враховувати та ігнорувати.

І це стосується не тільки питання про те, що повсякденне знання, на відміну від наукового, існує на будь-якій стадії розвитку цивілізації. Справа в тому, що наукове знання завжди безпосередньо може існувати тільки у людей науки – тобто науковців, у той час як повсякденне знання повинне бути й існує в кожній людині, незалежно від рівня її інтелектуального розвитку. Так само це не залежить і від її професії.

Інша річ, що відмінності між людьми не можуть не визначати, в свою чергу, також і відмінності між повсякденними знаннями цих людей. Інакше кажучи, у різних людей і повсякденні знання повинні бути різними.

Так само у кожній людині повинна існувати і в дійсності існує певна сукупність знань, які пов'язані з повсякденним досвідом. Ці знання випливають з повсякденного досвіду, а також доповнюють його собою.

Те ж саме можна сказати про зв'язок повсякденного знання з колективним досвідом. Колективний досвід необхідною умовою свого існування має передачу його від одних поколінь людей до інших, зокрема одних людей якогось покоління до інших людей цього ж самого покоління. Однак колективний досвід може передаватись від одних людей до інших тільки через посередництво передачі відповідних знань і вмінь.

Поняття “знання” і “досвід” багато в чому є дуже схожими. Зокрема є очевидним, що поняття “знання” і “досвід” є дуже близькі за їх онтологічним статусом.

Також і гносеологічний статус цих понять є дуже подібним. Можна стверджувати, що поняття “знання” і “досвід” повинні виконувати якщо і не однакову, то дуже схожу роль в теорії пізнання.

Крім того, і статус, і значення цих понять у культурі є також надзвичайно близьким або подібним. Близькими поняття “знання” і “досвід” є також і за своїми функціями в культурі. Зокрема вони дуже схожі за своїми культуротворчими функціями.

На практиці поняття “знання” і “досвід” найчастіше бувають дуже тісно пов’язані між собою. Теоретично вважається, що у людей взагалі не повинно існувати досвіду без знань чи, навпаки, не повинно бути знань без досвіду. В житті, звісно, ситуація буває набагато складнішою.

Прийнято вважати, що знання і досвід у багатьох випадках частково можуть навіть замінювати одне одного. Це стосується різноманітних форм діяльності і різних сфер людського буття. В якійсь мірі, хоча б теоретично, можна погодитись з таким твердженням.

Тому немає нічого дивного в тому, що знання і досвід переважна більшість людей часто схильні, в більшій чи меншій мірі, взагалі у всьому ототожнювати. Часто, використовуючи такі поняття, як “знання” і “досвід”, навіть можуть їх плутати між собою, неправильно розуміючи ці поняття.

І слід підкреслити, що подібна плутанина з поняттями “знання” і “досвід” може відбуватись не тільки в повсякденній свідомості. Така плутанина з використанням понять часто має місце також і у філософії, і в науці.

Взаємозв’язок знання і досвіду в культурі також, як правило, є дуже тісним. Це можна спостерігати практично протягом майже всього розвитку людської цивілізації.

У переважній більшості тих цивілізацій, які до нашого часу вже досить ґрунтовно досліджені істориками, поняття “знання” і “досвід” існували паралельно, ніби йдучи поряд. Вони в цих цивілізаціях багато в чому визначали або детермінували одне одного.

Особливо помітним взаємозв’язок знання і досвіду був на самих ранніх стадіях розвитку культури. Зокрема про взаємозв’язок знання і досвіду можна говорити на тій стадії розвитку культури, яку прийнято називати примітивною культурою.

Саме по відношенню до того періоду розвитку цивілізації найбільш справедливим є постановка питання про те, щоб без знання не було б досвіду, так само, як без досвіду не було б знання. Часто на таких ранніх стадіях культури знання і досвід дійсно дуже важко відділити один від одного, особливо коли це змушені робити сучасні дослідники.

Однак, з іншого боку, те, що знання і досвід, як правило, бувають дійсно тісно пов’язані між собою, призводить часто також і до певних негативних результатів у культурі. Слід підкреслити, що такі негативні наслідки тісного зв’язку понять “знання” і “досвід” є досить поширеним явищем.

Знання і досвід значна кількість людей часто ототожнюють, а то і навіть плутають між собою. І слід зазначити, що сказане про ототожнення і плутанину цих понять стосується не тільки повсякденної свідомості.

мости, але навіть вищої освіти і науки. Таку плутанину з поняттями можна спостерігати у слововикористанні не тільки природознавців, але і представників гуманітарних наук.

Особливо негативним є такий досить поширений у практиці суспільного буття випадок, коли людям властиво нехтувати знанням заради досвіду. Інакше кажучи, це відбувається в тих випадках, коли вважають, що знання не потрібні, коли є досвід, або, що також не менше поширено, коли наявність якогось досвіду приймають за наявність знань.

Вищесказане стосується так само і ставлення до тих людей, яких можна називати носіями знань і до тих людей, яких можна називати носіями досвіду. Коли мова йде про нехтування знанням заради досвіду, то мається на увазі, що насамперед часто нехтують тими людьми, яких можна назвати носіями знань, заради тих людей, яких можна назвати носіями досвіду.

І так само можна сказати, що ще частіше носіїв досвіду помилково схильні приймати за носіїв знань. Тоді носіям досвіду приписують все те, що властиве тільки носіям знання. І це, зрозуміло, не може не призводити до суттєвих помилок та інших негативних наслідків.

Дуже погано для всіх буває, наприклад, коли у когось з людей є якийсь досвід, може навіть дуже великий, але відсутні потрібні (як спеціальні, так і загальні) знання. Адже досвід ніяк не може замінити собою знання.

У протилежному випадку, тобто тоді, коли у людини є знання, але відсутній досвід, ситуація є порівняно кращою. Адже для будь-якої діяльності необхідні насамперед саме знання, а досвід можна надолужити.

Крім того, необхідно відмітити, що на відміну від знань, які не приходять самі собою, досвід найчастіше може сам собою накопичуватись або поглиблюватись з часом. Адже досвід фактично є похідним від часу (або, інакше, від життя людини), зокрема від часу певної діяльності.

Все сказане про досвід стосується не тільки індивідуального досвіду. Практично те ж саме, що сказано про індивідуальний досвід, можна сказати також і про досвід колективний, який багато у чому переверщує індивідуальний досвід.

Однак про колективний досвід науковці заговорили порівняно пізно. Тільки починаючи з дев'ятнадцятого століття дослідники вперше звернули також увагу і на такий досвід, який у наш час прийнято називати суспільним досвідом або ж, інакше кажучи, колективним досвідом.

Слід підкреслити, що колективний досвід має не менше, а більше значення ніж індивідуальний досвід. Адже саме в колективному досвіді накопичується і зберігається та величезна корисна інформація, яка навіть не завжди може бути формалізована. З цієї причини, така інформа-

ція не завжди може стати предметом наукового знання. Тим більше, що її не може охопити індивідуальний досвід.

Коллективний або ж соціальний досвід, якщо він взагалі згадується чи, тим більше, спеціально вивчається дослідниками (а це в дійсності, на жаль, відбувається не дуже часто), часом ототожнюється з колективною пам'яттю. Особливо чомусь до такого дивного ототожнення схильні сучасні дослідники культури, зокрема деякі з дослідників історії цивілізації.

Безумовно, пам'ять і досвід дійсно завжди бувають тісно пов'язані між собою. Однак вони не належать і ніяк не можуть належати до абсолютно тотожних понять. І сказане стосується також будь-якої пам'яті і будь-якого досвіду, зокрема також і колективної пам'яті і, зокрема, також того, що прийнято називати пам'яттю культури.

Існують різні форми досвіду. І слід особливо підкреслити, що названий вище колективний досвід, так само як і досвід індивідуальний, не вичерпують і не можуть вичерпувати всіх можливих форм досвіду.

Поняття "досвід" належить до найбільш багатозначних понять. Тому в цьому дослідженні ні в якій мірі неможливо охопити всі його можливі значення. З цієї причини слід зосередити увагу на окремих, найважливіших його значеннях.

Насамперед, слід особливо підкреслити, що досвід найчастіше буває безпосередньо пов'язаний з процесом пізнання. Навіть наука не може обійтись без такого досвіду. Тому, мабуть, слід особливо виділяти, як особливо важливий для пізнання, зокрема наукового пізнання, науковий досвід.

По-друге, також слід виділяти досвід, який можна було б назвати досвідом повсякденним або буденним. Слід підкреслити, що такий досвід не менше потрібен для самого існування людини і він також має пряме відношення до знання. Однак у цьому випадку, безумовно, мова йде не про наукові, а про такі знання, які можна було б назвати за своєю природою повсякденними чи, інакше кажучи, буденними знаннями.

Крім того, досвід буває також тісно пов'язаний з уявою. Це, так би мовити, досвід фантазування. На цьому досвіді, зокрема, ґрунтується мистецтво. Адже для мистецтва часто буває потрібна не тільки уява митця сама по собі, але і такий його досвід, який безпосередньо пов'язаний з уявою.

Серед окремих різновидностей досвіду є також і такі, які пов'язані з альтернативними по відношенню до науки формами знання. Очевидно, що такі різновиди досвіду потрібно розглядати окремо від наукового досвіду.

Мова йде не тільки про такий досвід, який важко чи неможливо пояснити з позицій сучасної офіційної науки. Існує в житті кожної людини дуже багато речей, які не мають ніякого відношення до будь-якої науки. Однак вони не менше, а часто і більше важливі, ніж будь-які наукові ідеї.

Інша річ, коли говорять про так званий “містичний” досвід. Особливо в наш час, коли містикою можуть називати часто зовсім не єднання з Богом, як було прийнято в минулому, а щось із практики окультизму чи езотеризму.

В подібному значенні можуть використовувати також і такі поняття, як “езотеричний” або “окультний” досвід, що більше відповідне сучасному слововикористанню. Зрозуміло, що такий досвід, як би його не оцінювати, повинен суттєво відрізнитись від усякого іншого досвіду.

Релігія значна частина дослідників найчастіше розглядає як таку, що складається з трьох частин. Цими складовими частинами релігії вважають світогляд, життєві нормативи і містичне почуття, яке знаходить зовнішнє вираження в культурі. Прикладом такого підходу є, зокрема, позиція Олександра Меня [5, 28].

Однак релігія, в усякому випадку розвинута релігія, не може бути тільки культом, що виражає містичне почуття, світоглядом і життєвими нормативами. Будь-яка релігія необхідно повинна бути і є також формою знання.

Слід підкреслити, що різні види і форми релігії по-різному тяжіють до систематизації і розвитку такого знання, яким є релігія. Так, в історії цивілізації існували високорозвинені релігії, які з часом змогли виробити справжні теорії, або ж сприяли висуванню таких теорій. Разом з тим, були і такі релігії, які були набагато менше схильні до систематизації релігійного знання.

Навіть у межах однієї і тієї ж самої релігії можуть бути ці дві протилежні тенденції щодо ставлення до знань. Прикладів такого протилежного ставлення до знання є багато в історії християнської релігії.

Часто ці відмінності у ставленні до знання полягали, насамперед, у принципових відмінностях національних ментальностей різних послідовників однієї і тієї ж релігії. Можна сказати, що загалом це те ж саме, що і вплив національної ментальності на можливості розвитку науки в тому, чи іншому суспільстві.

Крім того, більш розвинені релігії найчастіше сприяли також виробленню абстрактних знань, зокрема абстрактних понять. Адже виникнення і розвиток абстрактних понять початково тривали в межах самих релігій.

Особливо велику роль як форма знання релігія відіграє там і тоді, де, з якихось причин, відсутня або ж, з якихось причин, не діє наука. Зокрема релігія завжди містила в собі, насамперед, важливе для соціуму знання (зокрема таке знання, яке допомагало існуванню соціуму).

Мова йде не тільки про повсякденне знання, яке потрібне для виживання людей.

Ті знання, які містить у собі релігія, безпосередньо межують із знаннями, які містяться в мистецтві. В цьому немає нічого дивного, оскільки мистецтво виникло з релігії, і релігія завжди взаємодіяла і продовжує взаємодіяти з різними видами та жанрами мистецтва. З цієї причини відбувається і взаємодія знань, які пов'язані з релігією, і з тими знаннями, які містить у собі мистецтво.

Крім того, не слід забувати, що релігія не є надбанням чи привілеєм якоїсь особливої групи людей, навіть священнослужителів. Абсолютна більшість людей, зокрема і науковців, належать, в тій чи іншій формі, до релігії.

Інша річ, що були і такі періоди в історії релігії, коли священнослужителі або значна їх частина, намагались захопити монополію на істину. Зрозуміло, що такі випадки могли тільки перешкоджати розвитку знання, зокрема і самої релігії як форми знання.

Говорячи про релігію як систему чи сукупність знань, варто згадати насамперед про релігійні догмати. Вони існують у кожній релігії. Слід підкреслити, що існування якихось, зокрема релігійних, догматів не обов'язково веде до догматизму.

Було два варіанти такого прагнення до монополії на істину. Частіше був такий варіант, коли священнослужителі або значна їх частина, намагались захопити монополію на істину в поясненні самого релігійного вчення.

Рідше був другий варіант, коли священнослужителі або значна їх частина, намагались захопити монополію на істину взагалі, зокрема і монополію на пояснення наукових гіпотез. Прикладом цього є відомий суд над Галілео Галілеєм. У цьому випадку інквізитори, справою яких було судовий розгляд справ про відступництво від християнської, насамперед католицької, віри, взялись вирішувати зовсім не доручені їм справи, а питання про правильність наукових гіпотез.

Прийнято вважати, що в західній культурі прагнення до монополії на істину було менше, ніж на Сході. Це пояснюють більшою загальною толерантністю суспільства на Заході. Однак така відмінність Заходу і Сходу в їх ставленні до істини може вважатись тільки загальною тенденцією.

Навіть якщо таке порівняння розглядати як загальне правило, то слід враховувати, що існувала велика кількість винятків. Тобто було немало прикладів толерантності в країнах Сходу і не менше прикладів відсутності толерантності в країнах Заходу. Причому сказане стосується як стародавніх часів, так і більш близьких до нас відрізків історії.

Необхідно відмітити, що релігійне знання не завжди протистоїть чи суперечить науковим знанням. Найчастіше між ними немає ніяких розбіжностей, оскільки загалом вони мають різну мету і стосуються різних питань.

Однак бувають і такі випадки, коли розбіжності між релігійними знаннями і науковими знаннями дійсно виникають. Якщо ці розбіжності помічають, а це буває не завжди, то можливі різні варіанти поведінки науковців.

У більшості таких випадків усі намагаються зробити вигляд, що нічого не сталося і ніякого конфлікту немає. В тому випадку, коли таке не вдається, більшість науковців свідомо, а ще частіше підсвідомо намагається зайняти позицію, яку арабський коментатор Аристотеля Ібн-Рушд (в західноєвропейському середньовічному латинському прочитанні імені Аверресс) позначив як дві істини: є істини віри, репрезентовані Святим Письмом (для Ібн-Рушда – це Коран, для християн – Біблія), і є істини науки, репрезентовані насамперед творами Аристотеля.

Також і мистецтво було б зовсім неправильно розцінювати з точки зору науки, його наближеності або, навпаки, його віддаленості від наукового знання. Адже знання в мистецтві має зовсім іншу природу, ніж наукове знання.

Таке складне явище, як мистецтво, необхідно повинно мати велику кількість вимірів. Зокрема, в певних аспектах, мистецтво можна розглядати як особливу, суттєво відмінну від усіх інших, форму знання або як сукупність певних знань.

Деякі філософи розглядали мистецтво як знання. Зокрема така позиція була у Гегеля [2, 383].

Маючи на увазі примітивні культури віддаленого минулого, є всі підстави говорити про набагато більш раннє виникнення мистецтва в таких культурах, ніж, наприклад, виникнення науки. Однак, при цьому, слід враховувати, що ніяке мистецтво просто не змогло б бути цілком самостійним у такій примітивній культурі.

Як показують дослідження істориків, мистецтво в примітивних культурах віддаленого минулого повинно було бути і дійсно було частиною єдиного комплексу культури, подібного до якого вже не було в більш розвинених цивілізаціях. Центр такого культурного комплексу займала особлива форма релігії.

Оскільки в таких культурах з необхідністю все було підпорядкованим тогочасній релігії і було, фактично, в тій чи іншій мірі, складовими частинами цієї релігії, воно тільки від неї могло отримувати всі свої значення (означення) і смисл.

Однак така релігія в примітивній культурі не була і не могла бути релігією в сучасному значенні слова. Таке становище існувало насамперед тому, що у тогочасного мистецтва, так само, як у тогочасної релігії тоді були зовсім інші суспільні і культуротворчі функції.

Виникаючи набагато раніше від науки, ще у примітивній культурі віддаленого минулого, може навіть на ранніх стадіях такої культури, мистецтво необхідно повинно було виконувати певні, зокрема пізнавальні, функції. Очевидно, що причиною появи і розвитку пізнавальних функцій у мистецтва була відсутність у той час наукового пізнання.

Слід особливо при цьому підкреслити, що така ситуація з пізнанням могла повномірно існувати тільки до того моменту, коли виникла наука, основним завданням, а також метою якої і стало пізнання. Таким чином, переважаючи частину з пізнавальних функцій, які були у мистецтва, повинна була, після свого виникнення, взяти на себе наука.

Однак з цієї ж самої причини після виникнення науки пізнавальні функції мистецтва повинні були суттєво зменшитись порівняно з тими, які були до виникнення науки, хоч вони і не зникли цілком. І, не дивлячись на те, що в наш час немає загальноприйнятої точки зору щодо пізнавальної функції мистецтва, вона не зникла остаточно навіть зараз.

Слід згадати, однак, що певні сумніви щодо пізнавальної цінності мистецтва виникли досить рано. Достатньо згадати негативні висловлювання щодо пізнавальної цінності творів Гомера з боку Ератосфена, які згадував у своїй “Географії” Страбон. Однак сам Страбон, напевно, опираючись на думку Платона, високо оцінює і самого Гомера і ті спостереження природних явищ, які згадуються у творах Гомера.

Аристотель також у своїх філософських творах давав високу оцінку природничих уявлень, які були відомі в його час з творів мистецтва. Особливо це стосується тих висловлювань про природу, які зустрічаються в “Іліаді” та “Одіссеї” Гомера.

Крайня позиція щодо цього питання була висловлена Гегелем у його творах, зокрема таких, як “Енциклопедія філософських наук”. Він довів її до завершення у відповідності до загального характеру свого філософського вчення.

Вважаючи пізнавальну функцію мистецтва основною, Гегель не хотів помічати за мистецтвом ніяких інших функцій, крім пізнавальної. Відповідно до цього, він вважав мистецтво загалом приреченим на зни-

кнення в найближчому майбутньому внаслідок розвитку інших форм пізнання [2, 387-388].

Для свого функціонування кожний із жанрів і видів мистецтва повинен продукувати особливу систему знання, яка, у свою чергу, межує з досвідом та майстерністю. І відділити мистецьке знання від мистецького досвіду, чи такий досвід від майстерності в мистецтві можна тільки абстрактно.

Так само практично неможливо відділити ту систему знань, яка склалась у мистецтві загалом, а також у його окремих видах і жанрах, від такої майстерності, яка потрібна для митців. Іноді, з цієї причини, саме мистецтво ототожнюють з майстерністю.

Мистецтво також довгий час було пов'язане у своєму розвитку з релігією. Відповідно, і ті знання, які стосуються мистецтва, також були, з необхідністю, пов'язані з релігією, а також з тими знаннями, які стосуються релігії. Без цього мистецтву навіть важко було б існувати.

Мистецтво довгий час було пов'язане у своєму розвитку з мораллю, оскільки мораль у своєму виникненні пов'язана з релігією, про що також уже було сказано вище. Відповідно, і ті знання, які стосуються мистецтва і є його частиною, також були, у своєму розвитку, з необхідністю, пов'язані з мораллю, а також з тими знаннями, які стосуються моралі.

Мистецтво у своєму розвитку необхідно повинно створити свою особливу теорію. В реальній історії культури така теорія мистецтва була створена філософами і отримала, хоч і не одразу, назву естетики.

Однак і висловлювання окремих митців щодо загальних проблем естетики також мають неабияку цінність. Особливо і насамперед це стосується видатних митців.

Є також певний зв'язок мистецтва з наукою. Їх взаємодію неможливо переоцінити. Адже не тільки наука впливає на мистецтво, але також і навпаки.

Люди, далекі від науки, та й досить значна частина науковців, схильні вважати, що сучасні люди повинні зовсім інакше мислити і зовсім інакше (більш критичніше) сприймати події, ніж це було властивим для людей далекого минулого. Так, нібито сучасна наука повинна була всіх зробити людьми іншого гатунку, ніж ті стародавні люди, які вірили у пророків і чудеса.

Однак слід сказати, що і сприйняття науки звичайними людьми і в сучасному суспільстві загалом дуже мало відрізняється від сприйняття ненаукових, зокрема альтернативних по відношенню до науки, форм знання в цивілізаціях минулого. Так, за словами Нібура, сучасна так звана наукова людина мало відрізняється від своїх пращурів і якщо вона

не бачить чудес, вона не схильна вірити і, як нерідко жаліються сучасні науковці, людина ця схильна приймати їх за фокусників, як це бувало раніше з віщунами і пророками [6, 301].

Ненаукові знання не є однорідними і дуже відрізняються між собою за своєю природою і своїми функціями. Особливо слід виокремити серед ненаукових знань такі форми знання, які є альтернативними по відношенню до науки.

Перебільшення значення науки і наукових знань, як це відомо з минулого, може призвести і призводить до багатьох негативних наслідків. Такі крайнощі у позитивному ставленні до науки починаючи з двадцятого століття прийнято називати сцієнтизмом.

З іншого боку, і надто негативне ставлення до науки також може призвести і призводить до багатьох негативних наслідків. Воно, у свою чергу, веде до таких крайнощів, які прийнято називати антисцієнтизмом.

Як остаточний висновок, слід підкреслити, що за останні десятиліття все більшого значення набуває феномен ненаукових знань. Іншими словами, все більш очевидною стає та обставина, що наукове пізнання не слід вважати єдиною можливою шляхом набуття людством життєво важливої і необхідної для себе інформації, що необхідно враховувати в дослідженнях будь-якої галузі знання.

Література

1. Боров Ю.Б. Эстетика. – 4-е изд., доп. – Москва: Политиздат, 1988. – 496 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. – Т. 3. Философия духа. – Москва: Мысль, 1977. – 471 с.
3. Ильин В. Мистика духовного: императивы иррационального в рациональному // Філософська думка. – 2004. – №2. – С. 3-14.
4. Культурные универсалии, наука и виснаучное знание // Заблуждающийся разум. Многообразие вненаучного знания. – Москва: Политиздат, 1990. – С. 328-380.
5. Мень А. История религии: В 2 кн. Кн. 1.: В поисках Пути, Истины и Жизни. – Москва: ФОРУМ, ИНФРА-М, 2001. – 216 с.
6. Нибул Х.Р. Христос и культура. Радикальный монотеизм и западная культура. – Москва: Юрист, 1996. – 575 с.
7. Цехмістро І.З. Наукова картина світу останніх 20 років: докорінна зміна антропологічної перспективи // Філософська думка. – 2004. – №3. – С. 51-64.